MİMARLAR ODASI
İZMİR ŞUBESİ

EGE MİMARLIK

ISSN 1301-9694
2017/1 **95**

DOSYA

Mekânsal Örgütlenmede Katılım Sorunu

YIL **27** SAYI **95** **2017/1**

TMMOB Mimarlar Odası İzmir Şubesi tarafından üç ayda bir yayınlanır.
Yerel Süreli Yayın
Mimarlar Odası İzmir Şubesi Üyelerine ücretsiz gönderilir.

Yayınlayan
Mimarlar Odası İzmir Şubesi adına;
Yayın Komitesi
Sahibi Halil İbrahim Alpaslan
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü Nilüfer Çınarlı Mutlu
Grafik Tasarım Güler Özsakarya Ertan
Konsept Tasarım Emre Çıkınoğlu

Yayın Komitesi
Yenal Akgün
Hümeyra Birol Akkurt
H. İbrahim Alpaslan
T. Didem Akyol Altun
Erdal Onur Diktaş
Hikmet Gökmen
Ülkü İnceköse
Emel Kayın
Nezihat Köşklük Kaya
Seçkin Kutucu
Nilüfer Çınarlı Mutlu
Elif Sağlamer
Necdet Ulema
Ali Okan Yılmaz
Ebru Yılmaz
(Soyadına göre alfabetik)

Tarandığı Veritabanları
DAAI - Design and Applied Arts Index

Yayın Yeri
1474 Sokak No: 9 Alsancak İzmir
Tel: (232) 463 66 25 (pbx)
Faks: (232) 463 52 12
egemim@izmimod.org.tr
www.izmimod.org.tr

Akhisar Temsilciliği: (0236) 414 86 50
Aydın Temsilciliği: (0256) 213 45 33
Dikili Temsilciliği: (0232) 671 85 02
Kuşadası Temsilciliği: (0256) 612 00 91
Manisa Temsilciliği: (0236) 232 68 07
Nazilli Temsilciliği: (0256) 312 84 83
Ödemiş Temsilciliği: (0232) 545 73 73
Salihli Temsilciliği: (0236) 715 08 23
Turgutlu Temsilciliği: (0236) 312 04 21
Uşak Temsilciliği: (0276) 212 29 57

Baskı
Mas Matbaacılık A.Ş.
Hamidiye Mahallesi Soğuksu Caddesi No: 3
34408 Kağıthane / İstanbul
Tel: (212) 294 10 00
www.masmat.com.tr
Tarih: Ocak 2017
Sertifika No: 12055

Yayın Koşulları
•Gönderilecek yazılar 1600 sözcüğü geçmemelidir.
•Görsel malzeme, teknik işlemlere uygun orjinal fotoğraf, dia olabilir (Dijital ortamda iletiliyor ise min. 20 cm. eninde, gerçek 300 dpi çözünürlükte olmalıdır). Çizimler, küçüldüklerinde okunabilir olmalıdır.
•Yazıların her türlü sorumluluğu yazarına aittir.
•Yazı ve fotoğraflar için kaynak gösterilmesi zorunludur.
•Yayın Komitesi'nin kararı yazara yazılı olarak iletilir.

KAPAK **Mekansal Örgütlenmede Katılım Sorunu**
İLLÜSTRASYON **Erdal Onur Diktaş**

BAŞYAZI **...2**

HABERLER **...3**

MAKALE
İnci Uzun
İzmir Merkezi Ticaret Bölgesinde 1950-1960 Dönemi İş Yapıları...6

MAKALE
F. Nurşen Kul
Cemalettin Dönmez
Aysu Püskülcü Aydın
Yandı Bitti Kül Oldu! Urla Eski Tekel Binasının (Arditi Köşkü) Hazin Öyküsü...10

MAKALE
Erkan Avlar
H. Sueda Yılmaz
Form, Malzeme ve Rengin Ahengi ile Sanatı Yeniden Canlandırma İsteği "Auditorium del Parco"...16

MAKALE
Ayşe Özdemir
Engelsiz Oyun Alanları İçin Kapsayıcı Tasarım Yaklaşımı...20

DOSYA
MEKÂNSAL ÖRGÜTLENMEDE KATILIM SORUNU

Emel Kayın
İzmir'de Korumacı-Katılımcı Reflekslerin 20.Yüzyıl Sonu-21. Yüzyıl Başındaki Örgütlenmesi ve Dönüşümü...26

Muhammed Aydoğan
Türkiye'de Tarihi Çevrelerin Korunmasında Katılımcı Planlama Olasılığı: İzmir Örneği...30

Bedriye Asımgil
Yayalaştırma - Cadde Tasarımları Hareketi ve Politikalarının Oluşturulmasında Halk Katılımının Sağlanması: Provo "Beyaz Bisiklet Devrimi"...34

Ferhat Hacıalibeyoğlu
Mimarlıkta Kullanıcı Katılımlı Tasarım Modeli...40

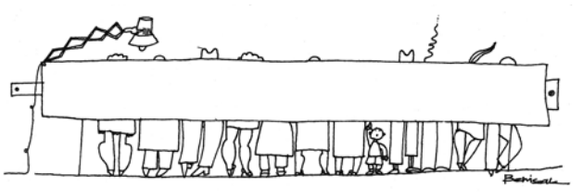
YAPI TANITIM
Deniz Dokgöz
Ferhat Hacıalibeyoğlu
Orhan Ersan
Geleneksel İçinde İkiz Zıtlık: Alaçatı Evi...44

İNGİLİZCE ÖZET**...48**

Mimarlıkta Kullanıcı Katılımlı Tasarım Modeli

BU YAZI VE YAZININ İÇERİĞİNE KONU OLAN KATILIMCI SÜREÇ MODELİ, KURAM İLE DENEYİMİN BİRBİRİNİ TAMAMLAYAN İLİŞKİSİ ÜZERİNDEN YOLA ÇIKARAK; BİRİKİMLERDEN YA DA DENEYİMLERDEN ORTAYA ÇIKAN ANCAK GENELE DE UYGULANABİLECEK ESNEK BİR YÖNTEMSEL ÇERÇEVE ORTAYA KOYMAYI AMAÇLAMIŞTIR

Ferhat Hacıalibeyoğlu

ÜSTTE Mimari tasarım sürecinde kullanıcı-mimar ilişkisi üzerine bir yorum (Ak,1982) (Resim 1)

SAĞ ALTTA Mimari tasarımda kullanıcı katılımlı tasarım modeli süreç haritası (Şekil 1)

Mimarlık dahil tüm mekan bilimlerinin yaşanan sosyal değişimler ekseninde etkilendiği ve hemen her alanda değişimlerin gerçekleştiği 60'lı yıllar, insan merkezli tasarım ve karar süreçlerinin başlangıcı olmuştur. Bu süreçte mekanın fiziksel bir nesnenin ötesinde sosyal ve kültürel bir olgu olarak; kullanıcının ise aktif ve katılımcı olarak yeniden kavranmasının gerektiği düşüncesi belirginleşmiştir. Mimarlık disiplini içinde, kullanıcının katılımcı olarak tasarım sürecine sistematik ve bilinçli bir biçimde dahil edilmesi düşüncesi de bu dönemde tartışılmaya başlamış; katılım olgusu, mimarlık eyleminin icrasını, araçlarını, söylemlerini ve organizasyonel yapısını etkilemiştir (Resim 1). Bu bağlamda bir taraftan rasyonel bir kavrayışla bilimsel zeminde oluşturulan; katılımlı süreçlerin yönetimine rehber olacak genel geçer bir yönteme dair arayışlar sürerken bir diğer uçta da kültürel-sosyal değişkenlerin varlığını gözeterek her sürece vaka bazında yaklaşan, bağlama bağlı, bağımsız uygulama deneyimlerinden öğrenmeyi esas alan bir yaklaşım da gözlenmektedir. Bu iki yaklaşım birbirlerine çelişir görünseler de zıt bütünleyicilerdir ve aralarında diyalektik bir ilişkinin varlığından söz etmek mümkündür. Bir ölçüde bu, kuram (model arayışı) ile uygulamanın (yapma ve deneyim) birbirini tamamlayan ilişkisidir. Hasan Fethi'nin Yeni Gurna deneyimi, Christopher Alexander'ın Mexicali deneyimi, Henry Sanoff'un teorik çalışmaları ve uygulama alanındaki deneyimleri ve Paul D. Cherulnik'in çevre davranış bilimleri perspektifinden geliştirdiği analiz sistemi, değinilen kuramsal alanda oluşturulan yöntem arayışları ve bağlamına özgü uygulama deneyimleri için başlıca örnekler olarak sıralanabilir. Katılım olgusu ve mimarlık eylemi ilişkisine dair değinilen diyalektik durumun varlığı bu alanın kuramcıları tarafından da tanınmış ve bu anlamda geliştirilen önerilerin hem yöntem hem de deneyim ilişkisi üzerinden aktarıldığı gözlenmiştir. Bu yazı ve yazının içeriğine konu olan katılımcı süreç modeli, bu diyalektiğin varlığını kabul ederek yola çıkmaktadır. Birikimlerden ya da deneyimlerden ortaya çıkan ancak genele de uygulanabilecek esnek bir yöntemsel çerçeve ortaya koymayı amaçlamaktadır.

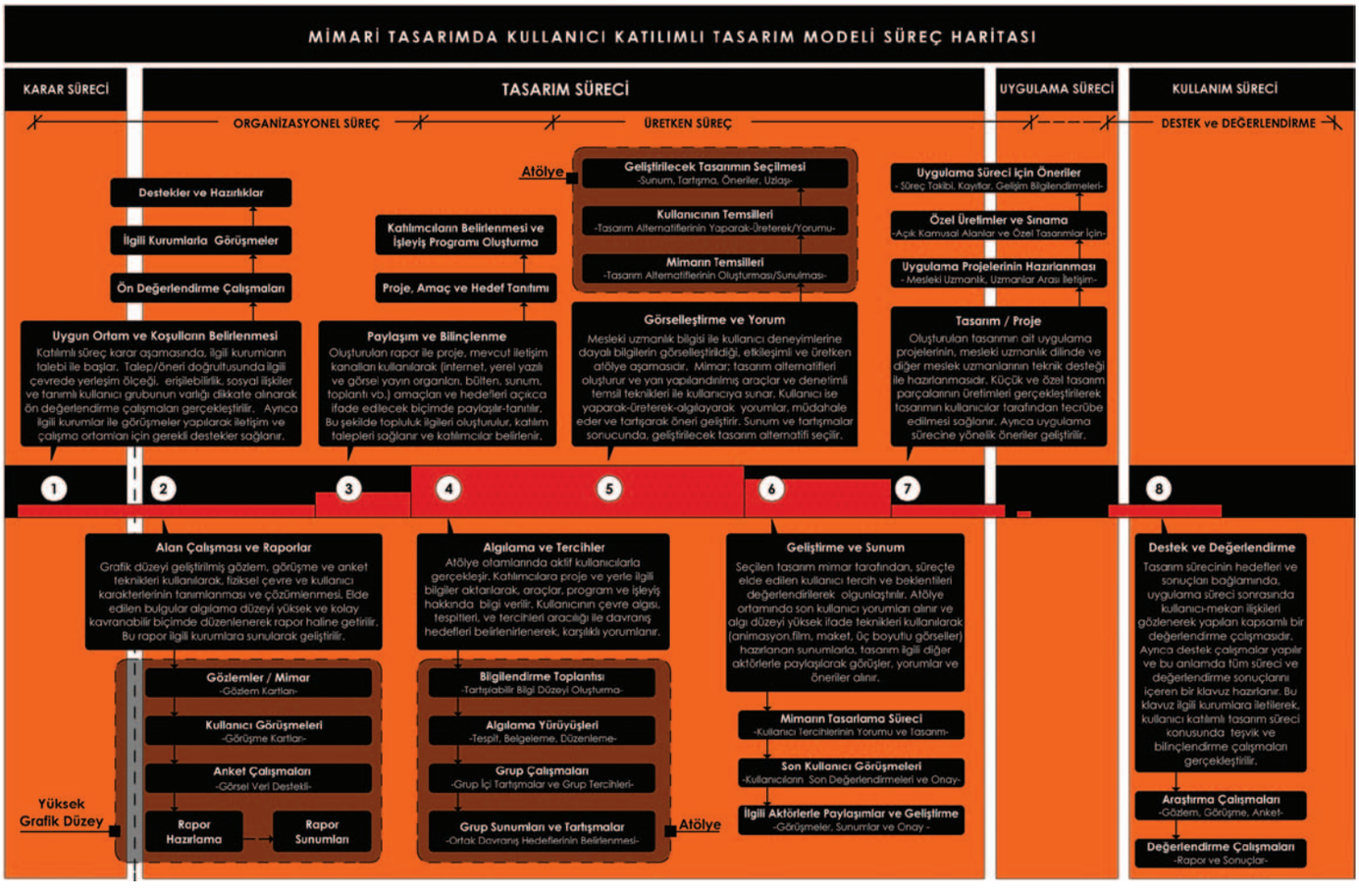
Bu noktadan hareketle, kullanıcı katılımlı tasarım modeli uygulama alanından bağımsız olarak üretilmiş bir model olmamaktadır. Aksine, mevcut deneyimler ile gelişen birikimlere dayalı bir model olma özelliğine sahiptir. Bu nedenle model; geçmiş birikimler üzerine kurulan ve bu birikimlere dair özelliklerin değerlendirilmesi ile oluşturulan geliştirilebilir, sentez bir modeldir. Bu modelin de ileriye yönelik çalışmalar için bir altlık oluşturabileceği düşünüldüğünde, önerilebilecek tüm modellerin birer sentez olması ve mevcut deneyimlerden edinilen birikimleri taban alarak, gelişimsel sürece eklemlenen birer halka olarak değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Dolayısıyla oluşturulan 'Kullanıcı Katılımlı Tasarım Modeli' için, süreç içinden süzülerek gelen, işleyişi ve aşamaları belirli bir 'yol haritası' ya da esnek ve 'geliştirilebilir

bir kılavuz model' nitelemeleri yapmak gerekmektedir. Bu nitelemelerle, söz konusu modelin kanonik bir kalıp olarak değerlendirilmemesi gerektiği vurgusunu yapmak, modelin niyetini net bir şekilde ifade edebilmek açısından son derece önemlidir. Şekil 1).

Kullanıcı katılımlı tasarım modelinin, yerleşik tasarım sürecinin sahip olduğu normatif yöntemlerden nasıl ayrıştığı ve eylemin icrasına yönelik önemli niteliklerinin neler olduğu önemlidir. Bu bağlamda tasarım süreci, salt tasarımcı ve sonuç ürün ilişkisi üzerinden gelişmeyerek, başta kullanıcılar olmak üzere sonuçtan etkilenecek diğer paydaşların düşünce ve deneyimlerinin bir arada tartışıldığı daha etkileşimli ve çoğulcu bir görgüde kavranır. Bu çoğulcu ortamın oluşturduğu iletişim gereksinimi aynı zamanda uygun ve kullanışlı iletişim araçlarının gerekliliğini de beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla model, mimarlığa özgü tasarım araçlarını kullanarak özellikle 'mimar-kullanıcı' ilişkisini güçlendirmeyi, kullanıcının ve diğer paydaşların kavrayabileceği düzeyle bir iletişim ortamını oluşturmayı amaçlar. Oluşturulan iletişim ortamında, kullanıcıların sahip oldukları örtük ve deneyime dayalı verileri tasarım sürecine doğrudan aktarabilmesi ise algılanabilir ve yorumlayabilir araçlar aracılığıyla sağlanır. Bu düşünceyle, tasarım sürecinin farklı evrelerinde tasarımcı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış ve denetimli araçlar ile bu araçların kullanımı içeren ortamlar oluşturularak, yüksek grafik düzeyli görselleştirmeler üzerinden bir iletişim kurgusu oluşturulur.

Modelin özelliklerinden bir diğeri ise profesyonel bilgi ile kullanıcı talepleri arasındaki gerilimin farkında olunması ve buna dair dengeli bir ilişki gözetmeye özen gösterilmesidir. Bu farkındalık durumu yukarıdan aşağı gelişen bir tasarım sürecinin aksine, profesyonel bilgi ile kullanıcı talepleri arasında doğru dengeyi kurabilen etkileşimli ve uzlaşıya dayalı bir tasarım sürecini var eder. Bu durum doğrusal biçimde gelişen ve sonuç odaklı bir tasarım sürecinin aksine, tasarım alternatifleri üzerinden tartışılarak ve sürekli evrilerek, geri dönüşlere olanak veren çok boyutlu bir doku üzerinden gelişmeyi gerektirir. Diğer taraftan süreç odaklı ve sürekli iletişim üzerinden gelişen tasarım süreci, zaman kavramıyla doğrudan ilişkilidir ve çok boyutlu tartışma ortamına bağlı olarak büyüyen veri ağı, yerleşik tasarım sürecine kıyasla daha uzun zamana yayılan bir tasarım sürecini beraberinde getirir.

"KATILIMLI TASARIM SÜREÇLERİ, TASARIM ALTERNATİFLERİ ÜZERİNDEN TARTIŞILARAK VE SÜREKLİ EVRİLEREK, GERİ DÖNÜŞLERE OLANAK VEREN ÇOK BOYUTLU BİR DOKU ÜZERİNDEN GELİŞMEYİ GEREKTİRİR"

Kullanıcı katılımlı tasarım modelinin işleyişinde belirlenen iki ana iletişim evresi ve bu evrelerin kısa tanımları (Şekil 2)

Önerilen modelin bir diğer özelliği ise ölçek ve çoklu-çeşitlenen kullanıcı gruplarının varlığı ile olan ilişkisidir. Kısaca bağlam ile ilişkilenebilme olarak ifade edilebilecek bu durum, modelin uygulanabilmesi için yerelliği ve küçük ölçekli yaşam çevrelerini ön plana çıkarırken, aidiyet ve toplum ilişkileri gibi kavramlar da önem kazanmaktadır. Dolayısıyla, ölçeğin katılım pratiğini gerçekleştirilebilir hale getiren doğasının; çevreyle kurulmuş doğal bir iletişim zemini aracılığıyla, topluluk üyeleri arasında bilgi akışının kolay ve hızlı olmasını sağlayabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle katılım yaklaşımını destekleyen zeminin varlığı ve yaşam örüntüsünde kültüre ait izlerin yerel topluluklarda daha belirgin olması, katılım, ölçek ve yerellik ilişkisinin güçlü bağları olarak gösterilebilir.

"KULLANICI KATILIMLI TASARIM MODELİ, GELENEKSEL TASARIM SÜRECİ ANLAYIŞININ İLETİŞİM FİKRİ ÜZERİNDEN EVRİLMİŞ BİR UZANTISIDIR VE BU EVRİM; ARAÇLARI, İŞLEYİŞİ VE ORGANİZASYONEL YAPISIYLA, TASARIM SÜRECİNİN BİR YÖNETME BECERİSİ HALİNE DÖNÜŞMESİ OLARAK İFADE EDİLEBİLİR"

Özetle kullanıcı katılımlı tasarım modeli, geleneksel tasarım süreci anlayışının iletişim fikri üzerinden evrilmiş bir uzantısıdır ve bu evrim; araçları, işleyişi ve organizasyonel yapısıyla, tasarım sürecinin bir yönetme becerisi haline dönüşmesi olarak ifade edilebilir.

Söz konusu tasarım süreci modeli, nitelik, yöntem, araçlar ve paydaşlar üzerinden bakılarak, iki temel iletişim evresi üzerinden tarif edilir. Bu iletişim evrelerinden birincisi yönetsel bir kurguya ve sistematik bir işleyişe sahip olan ve 'tasarıma veri sağlama ve altyapı oluşturma' içeriği ile 'organizasyonel süreç' olarak ifade edilirken; ikinci iletişim evresi ise 'kullanıcının tasarım sürecine yaparak-üreterek doğrudan veri aktardığı' doğası nedeniyle 'üretken süreç' olarak tanımlanmıştır. Her iki iletişim evresi de birbirinden kopuk gelişmeyen, birçok noktada kesişerek birbirlerini tamamlayan özellikleriyle bütünleşik bir tasarım modelini var eder. Bu model, çevre ve kullanıcı değerlerinin önemsenmesi, paylaşım, iletişim ve etkileşim ortamlarının oluşturulması, kullanıcı tercih ve deneyimlerinin kavranması düşüncelerine dayanan ve iletişim araçlarının görsel ve grafik anlamda geliştirilerek kullanıldığı; iletişim odaklı tasarım süreci olarak da nitelendirilir (Şekil 2).

Modelde organizasyonel süreç olarak tanımlanan birinci iletişim evresi, mimar-kullanıcı iletişiminin doğrudan ya da dolaylı biçimlerde gerçekleştiği evredir. Özellikle çevre ve kullanıcı karakterlerinin tanımlanması olarak tarif edilebilecek bu evre; tasarım sürecinin bütünü etkileyecek boyutuyla, yerleşime ve kullanıcıya özgü niteliklerin saptanması ve bu belirleyici niteliklerin bir sonraki evreye sistematik biçimde aktarılmasını amaçlar. Fakat bu verilerin elde edilebilmesi için uygun koşulların varlığı ya da belirlenmesi, ilgili diğer aktörlerle ilişkilerin kurulması ve ortak hedefler belirlenerek potansiyel ilgililerle paylaşılması gibi katılımlı sürecin varlığını etkileyecek belirleyici temel unsurlar vardır. Tasarım sürecinde kullanıcı katılımının varlığını belirleyici

niteliklere sahip bu unsurların değerlendirilmesi ise çok paydaşlı zeminde organizasyonel bir yapı ve sistemli bir işleyiş gerektirmekte ve bu durum yönetsel kurguyu da beraberinde getirmektedir. 'Uygun ortam ve koşulların belirlenmesi', 'alan çalışması ve raporlar', 'paylaşım ve bilinçlenme' olmak üzere üç aşamada gerçekleşen organizasyonel sürecin temel özellikleri özetle şu şekilde ifade edilebilir;

• Kullanıcı katılımlı tasarım sürecinin gerçekleşmesinde belirleyici niteliklere sahip koşulların tespitini içeren ön değerlendirme çalışmaları yapılır.
• Yerel/mahalli yönetim, meslek odaları ve ilgili sivil toplum örgütleri ile ilişkiler kurularak, iletişim olanakları ve uygun çalışma ortamları için gerekli destekler sağlanır.
• Mevcut alan araştırma yöntemleri grafik ve görsel düzeyleri arttırılarak mimarlık diline uyarlanır ve bu şekilde yeniden yapılandırılmış yöntemlerle yerleşim ve kullanıcı karakterleri belirlenir.
• Elde edilen bulgular sistemli bir biçimde belgelenerek kolay algılanabilir ve kavranabilir bir rapor oluşturulur.
• Mevcut iletişim kanalları yardımıyla yapılan çalışmalar paylaşılarak, ilgili çevre kullanıcıları ve diğer aktörlerin farkındalık ve bilinç seviyeleri yükseltilir/tetiklenir. Kamuoyu bilinci ve kullanıcı ilgileri oluşturulur.

Üretken süreç olarak ifade edilen ikinci iletişim evresinde ise kullanıcıya ait deneyimler, davranış özellikleri, tercihler ve öneriler önemsenerek, bu değerler, aktif kullanıcılar tarafından tasarım sürecine doğrudan-aracısız olarak iletilir. Organizasyonel süreçte hazırlanan fiziksel ortamlar, elde edilen bulgular ve sosyal ilişkiler zemini, bu evrenin altyapısını oluşturmaktadır. Özellikle atölye olarak tanımlanan bu iletişimsel ve informel altyapı bütünü; mimar ve kullanıcı arasındaki ilişkinin karşılıklı veri aktarımı, temsil ve yorumlama eylemleri üzerinden gerçekleştiği planlı etkileşim ortamlarını var etmektedir. Mimar ve kullanıcı olmak üzere iki taraflı gerçekleşen 'tanımlama-algılama', 'temsil-ifade' ve alternatifler aracılığıyla mimar tarafından dış ortama aktarılan 'zihinsel süreç' atölye ortamlarında gerçekleşen üretken iletişim sürecinin belirgin özellikleridir. Bu noktada 'temsil', her iki tarafın ortak ifade ve iletişim yöntemi olarak üretken sürecin işleyişini etkileyen araçları ile önem kazanır. Sözü edilen her iki grubun ortak ifade, algılama ve yorumlama biçimi, grafik düzeyi yüksek 'görsellik/görselleştirmeler' ile belirlenir. Bu anlamda yarı yapılandırılmış, müdahale edilebilir ve denetimli temsil araçları kullanılarak mimar-kullanıcı iletişimi ve etkileşimi gerçekleşir. 'Algılama ve tercihler, 'görselleştirme ve yorum', 'geliştirme ve sunum', 'tasarım/proje' ve 'destek ve değerlendirme' olmak üzere beş aşamadan oluşan üretken sürecin temel özellikleri özetle şu şekilde ifade edilebilir;

• Mimar ve kullanıcı olmak üzere farklı uzmanlık tabanlarına ait bilgilerin, tercihlerin ve yorumların, oluşturulan iletişim dili çerçevesinde görselleştirilerek, karşılıklı iletildiği etkileşimli üretken veri aktarımı sürecidir.
• Atölye ortamlarında gerçekleşen bu evrede, mimar tarafından yorumlanarak hazırlanan ve kullanıcı müdahalelerine olanak sağlayan yarı yapılandırılmış, denetimli temsil araçları ve teknikleri kullanılır.
• Birçok tasarım alternatifi değerlendirilerek, ortak değerler ve hedefler çerçevesinde geliştirilecek tasarım önerisi belirlenir. Kullanıcı tasarım yaparak değil, doğrudan veri sağlayarak sürece dahil olurken, mimar bu verileri değerlendirerek ve yorumlayarak tasarlama eylemini gerçekleştirir. Bir diğer deyişle kullanıcı doğrudan tasarımı yapan aktör değildir.
• Uygulama ve kullanım sürecine ilişkin değerlendirme ve tespitleri de kapsayacak biçimde, modelin bütün evrelerini içeren tasarım süreci kılavuzu hazırlanır. Kılavuz, benzer çalışmalar için hazır bulgular ve değerlendirme içermesi ve çalışma alanına katkı sağlaması anlamında oldukça önemlidir.

Son Söz

Yazının baştaki önermesine döner isek; katılımlı tasarım süreçlerinin verimli işleyişi için (1) kuramsal bir altyapı ve onunla birlikte işleyen evrensel bir yönteme gereksinim olduğu ve aynı zamanda (2) bağlamsal farklılıkları göz ardı etmeyen, saha uygulamalarından ve deneyimlerden öğrenen özgün bir sürecin kayıtlarının tutulması gerekliliğinden söz edilerek; deneyimlerin her seferinde bu genel geçer yöntemi beslemesi gerektiği ifade edilmişti. Yukarıda açıklanmaya çalışılan katılımlı tasarım model önerisi bu çerçevede değerlendirilmelidir. Bu açıdan bakıldığında; her deneyim kendinden öğrenmekte ve bir üst çerçeveyi yeniden sınamakta, yorumlamakta, veri aktarmakta ve/veya yeniden şekillendirmektedir. Daha açık bir deyişle, modelin kendisinin de sınanarak gelişebilecek bir öğrenme biçimi olarak algılanması gerekir. Bu nedenle modelin kullanılmasıyla gerçekleşebilecek ilk girişimler, birer uygulama deneyimi olarak değerlendirilmeli ve bu deneyimlerin sonuçlarından çok geçirdikleri süreçler önemsenmelidir. Modelin geliştirilebilir bir sentez olarak kurgulandığı hatırlandığında; ilk etapta başarılı bir sonuca odaklanmak yerine, belirlenen her bir aşamada deneyimlenen durumların tartışılması ve modelin kendisinden öğrendikleri ile geliştirilebilmesi daha önemlidir. Dolayısıyla bu süreçte yaşanan her olumlu ya da olumsuz durum bir sonraki deneyim için önemli bir veri olarak değerlendirilmelidir. ◘

Ferhat Hacıalibeyoğlu, Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

KAYNAKLAR

• Ak, Behiç (1982), Fiziksel Çevrenin Oluşumuna Halkın Katılımı, Mimarlık, (175), S, 21.
• Cherulnik, Paul D. (1993), Applications of Environment-Behavior Research, New York: Cambridge University Press.
• Ersoy, Zehra (2010), Mimari Tasarımda Kullanıcı Odaklı Süreçler, Mimarlık, (351), S, 68-72.
• Fethi, Hasan (2010), Katılımcı Mimarlık, (S. Özaloğlu, Çev.). Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayınları (Orijinal çalışma basım tarihi 1969).
• Hacıalibeyoğlu, Ferhat (2013), Mimari Tasarım Sürecinde Kullanıcı Katılımı Üzerine Bir Model Önerisi, Doktora Tezi İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Ens.
• Sanoff, Henry (2000), Community Participation Methods in Design and Planning, New York: John Wiley&Sons, Inc.